

Marina Balažev

DINAMIT-PRIČE IVANA VIDAKA

Od bogate i kvalitetne produkcije mladih kratkopičaša u Hrvatskoj pozornost književne kritike i publike prošle, 2015. godine, osobito je privukao prvijenac Ivana Vidaka, zbirka priča “Ugljik na suncu”. Rubni i groteskni život podunavskih Bačvana, odnosno brutalno žestoki, a istovremeno letargični svijet fiktivne bačvanske seoske zajednice kojoj pripadaju junaci kao što su Stevica Čatalinac, Mika Sonća, Marko Džina i Joška Komparoš, djelovao je začuđujuće i egzotično hrvatskim čitateljima, pogotovo zbog dijalekta kojim Vidakovi likovi govore. Zbirku je izdala zagrebačka nakladnička kuća “Sandorf”, koja je posljednjih godina izdala niz važnih knjiga suvremene hrvatske književnosti (prozna djela Roberta Perišića, Damira Karakaša, Olje Savičević Ivančević, Tatjane Gromače, Asje Bakić..) , a knjiga je ušla i u finale Književne nagrade Istarske županije „Edo Budiša“, koja se jednom godišnje dodjeljuje autoru do 35 godina starosti kojemu je objavljena zbirka kratkih priča na području šire regije.

Ivan Vidak (Sombor, 1981), diplomirani je dramaturg (Akademija dramske umjetnosti u Zagrebu) i u medijima se isprva pojavljuje kao koscenarist popularnih TV serija “Ne daj se, Nina!” (2007) i “Cimmer fraj” (2007) . Pozornost filmskih kritičara privlači pak kao scenarist dugometražnog igranog filma Petra Oreškovića “Simon Čudotvorac” (2013) . Za njegov književni prvijenac, međutim, bitniji je svijet kazališta: naime, još kao student Vidak je 2008. godine u Teatru &TD u okviru programa “Mala noćna čitanja” režirao i izveo (!) vlastiti dramski tekst “Obišli smo cili Stevicin sokak”.

Upravo je ovaj dramski tekst osnova konceptualnog jedinstva zbirke “Ugljik na suncu” koji čine osam samostalnih kratkih priča, čiji junaci nakon svake “svoje” priče dolaze do glasa i u drami potrage za Stevicom Čatalincem, odnosno za odgovorom na pitanje: “Zašto je Stevica Čatalinac odlučio postat svinjče?”. Dakle, Vidakova knjiga predstavlja originalan spoj dramskog i pripovjednog teksta, a autor nije zaboravio ni na treći književni rod – liriku – pa u posljednjoj priči “Ništa lijepo” nailazimo i na stihove!

Dok dramski tekst formalno objedinjuje zbirku, jedinstvo prostora, povijesnog vremena i dijalektalnog govora čini da ove priče čitamo kao anegdotalne fragmente života *jedne* fiktivne, neimenovane podunavske bačvanske zajednice. Iako mjesto nije imenovano,

spominje se obližnji Sombor, Veliki bački kanal... ali tek nas imenovanje ade Lanciget u trećoj priči “Nokturno” i prije svega govor mještana potiče da mjesto radnje Vidakove zbirke projiciramo u monoštorski atar. Književni kritičari Šišović i Arsenić čije prikaze možete pročitati u nastavku, imali su problema u imenovanju hrvatskog dijalekta kojim govore junaci, naime, samo upućeni prepoznaju da se radi o šokačkom dijalektu (uz podosta srpske ekavice, što i odgovora aktualnom stanju hrvatskih govora u Bačkoj), a ne o bunjevačkom!

Svakako treba naglasiti da sve Vidakove priče imaju pripovjedača u trećem licu, koji koristi hrvatski književni standard, a odlikuje se minucioznim opisima nekih od tipičnih seoskih djelatnosti (ribolov, svinjokolj), te distanciranim, na trenutke gotovo znanstvenim visokim stilom. Ova distancirana pripovjedna pozicija na drugačiji se način artikulira u spomenutom dramskom tekstu koji povezuje priče, naime dijalozi i monolozi junaka uokvireni su dijalektalnim pripovijedanjem u prvom licu množine, te zamišljamo kako se iza toga “mi” kriju nekakvi lokalni novinari, odnosno znatiželjnici koji idu selom i redom intervjuiraju junake. Nasuprot ovako artikuliranom pripovijedanju, Vidakovi likovi govore rudimentarnim, grubim i psovačkim šokačkim govorom. Ovaj kontrast tematizira se u razgovoru mlade učiteljice Marije i Joške Komparoša u posljednjoj priči zbirke. Marija, koja želi otići iz sela i upoznati svijet, o jeziku svojih sunarodnjaka kaže: “Šta se, uopšte, lipo može reć na ovom našem jeziku? Tu gadno zvuči i kad nekom kažeš da ga “voljiš”. Šta je to? To “lj” zvuči tako nakaradno. Jesi razmišljlo nekad o tom?” I još nastavlja: “Može se jako dobro covat, može se vriđat, može se sprdat i zajebavat, al ništa lipo i profinjeno se ne može reć.” I kao kontraprimjer Marija Joški recitira stihove Laze Kostića! No Joška brani svoj materinski jezik: “Ne razumim ti se ja puno u to, al opet ti kažem da čovek ne bi smio vriđat svoj maternji jezik. Pa ne znam kaki da je on. Šta sam ja? Neki indijanac zato što ne znam recitovat pesmice iz čitanke?”

Ovaj dijalog i odnos Marije i Joške baca višestruko svjetlo na prirodu i ustroj Vidakovog fiktivnog bačvanskog svijeta. Junaci tog svijeta zaista djeluju kao Indijanci iz rezervata, štoviše to je retardirani, zaostali muški svijet luđaka, sadista, lijenih alkoholičara i narkomana. U tom pogledu Vidakova proza svakako pokazuje očigledne utjecaje srodne poetike ličkog prozaika Damira Karakaša. Karakašova književnost, međutim, izrazito je određena autobiografičnošću koja od čitatelja traži empatiju, dok Vidakovu prozu karakterizira humoristička distanca, zbog čega njegova poetika još više naginje

karikaturalnosti.

Vidakovi osamljeni muškarci privrženi su svojem zatvorenom svijetu i lokalnoj zajednici, koja, u potpunoj izoliranosti od bogatijeg društvenog i kulturnog života, tavori na rubu nemušnosti, utonula u podivljalu i zapuštenu prirodu, te je na jedan vrlo surov način bliža animalnom, nego humanom elementu. Ovaj pad ljudskosti, očituje se i u potpunoj ispražnjenosti značenja kršćanskih simbola, koji se na različite načine travestiraju i prizemljuju.

U priči “Nevidljivi čovjek” najjasnije je predstavljen krajnji cinizam ovakvog pristupa životu. U osnovi zapleta ove priče slučaj je samospaljivanja Klare, žene Ivica Šeremešića. Priča je to o njenom neizlječivom ludilu, koje, svatko iz svoje perspektive, objašnjavaju velečasni i doktor sjedeći u bircuzu “Kod Pište”. Klara je, kako tvrdi doktor, ponavljala da je progoni “nevidljivi čovjek”, koji joj “stalno divani da mora 'odbacit strah i mržnju’”. Samospaljivanje žene simptom je destruktivne potisnutosti svega onoga što bi ženski element mogao simbolizirati u tom okrutnom muškom svijetu - ljepotu, kulturu, emotivnost, empatičnost. Rasprava o njezinom slučaju vodi doktora i velečasnog do krajnjih tema, pa će doktor u jednom trenutku ustati, uperiti kažiprst velečasnog u lice i reći: “Život? Šta je život? Uzmeš ugljenik i ostaviš ga da odstoji na suncu par milijardi godina. To je sve. Nikakva filozofija.” Ova krajnja, ahumana distanciranost prema životu stoji ustvari - u izvanrednoj Vidakovoj figurativnoj razradi elementa vatre - itekako u vezi s razlogom zbog kojeg je Klaru progutao plamen.

Paradoksalnu potištenu strastvenost muškaraca Vidakove seoske zajednice možda najbolje utjelovljuje švaler i mesar Daša u priči “Dičji grobovi”. Njegovu impulzivnost pri svinjokolju kod Tozinih, kao što je i predvidivo, potpaljuje rakija: žrtva je te neuravnoteženosti i samoprecjenjivanja krmača na kojoj Daša neuspjelo isprobava malokalibarsku pušku i tupi dio sjekire. Sadistički odnos prema životinjama konstanta je Vidakovih priča, no u ovoj priči se Dašino izivljavanje obrće u samoozljeđivanje: nakon što je dodatno podjaren “divanom o ženama”, u kojem pokušava umanjiti svoju sramotu što je kao švaler dobio batina od ljubavničinog supruga, Daša radi dokazivanja svoje muške stamenosti “otfikari” sebi vrh malog prsta. Ova priča, kao i mnoge, završava antiklimaksom: Daša odlazi do kafane, tamo ne nalazi nikog, popije jedan konjak i ode kući, gdje u samoći, pored upaljenog televizora, počne ridati.

Velika književna vrijednost Vidakove zbirke svakako se nalazi u vještom stupnjevanju dramatičnosti zbivanja, odnosno dijaloga u njegovim pričama. To što većina njegovih priča završava antiklimaksom upućuje nas na odsustvo katarze i sublimacije, i uopće bilo kakve bitne egzistencijalne promjene u njegovom fiktivnom svijetu. Nadalje, iako prepoznamo neke moderne elemente života u ovoj zajednici, nemoguće je odrediti povijesni trenutak u kojem se radnja događa. Ova zajednica “ispala” je iz povijesnog toka i zbog toga su i njezini predstavnici više karikature nego junaci. Ograničenje ovakve poetike nalazimo u tome: fiktivni Vidakov svijet vješta je i duhovita konstrukcija niza općih mjesta života u ravničarskoj provinciji, ali taj svijet “oživljavaju” samo izvanredno korištenje šokačkog govora i dramatika zbivanja, a ne sociopsihološko i povijesno utemeljeno pripovijedanje - što ovim pričama oduzima na smisaonoj i psihološkoj rezonantnosti i višeslojnosti.

No, da bi razbio monotoniju, Vidak u posljednjoj priči „Ništa lijepo“ uvodi potpuno netipičan lik, mladu učiteljicu Mariju, seksualno slobodnu i samosvjesnu ženu, zagovornicu poezije i visoke kulture, punu žudnje „za putovanjima i gradovima“. Ona djeluje kao kratki bljesak s ruba zatvorenog kozmosa seoske zajednice, koji u nemilosrdnom tijeku događaja ubrzo zatamni (pripovjedač samo kratko kaže da je otišla i udala se za željezničara u Svrljigu!), ali ipak ostaje trag, vrata nadahnuća su otvorena i njezin jednokratni ljubavnik Joška Komparoš piše poeziju, kakva god da bila. U Vidakovoj igri književnih rodova poezija tako dobiva posebno mjesto, mjesto na kojem se ovaj besperspektivno prozaični svijet završava.